

УДК 378.14:81'243

Р. В. Миленкова

ДВНЗ «Українська академія
банківської справи НБУ»

**ГОТОВНІСТЬ ДО САМООСВІТИ ЯК КОМПОНЕНТ ОСОБИСТІСНО-
ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ
ФОРМУВАННЯ**

Анотація. *Стаття присвячена теоретичним аспектам забезпечення формування механізму самоосвіти майбутніх фахівців. Розглянуто структурні компоненти самоосвіти як категорії, педагогічні умови та складності реалізації процесу формування механізму самоосвіти як компоненту особистісно-професійного розвитку студента у навчально-виховному процесі.*

Ключові слова. *Самоосвіта, самовиховання, самовдосконалення, самокорекція, особистісно-професійний розвиток, професійна компетентність.*

Annotation. *Milenkova R. V. Self-education Preparedness as a Constituency of Personal and Professional Development of Students and the Problems of Forming It. The article is devoted to the theoretical aspects of forming self-education abilities mechanisms of students. The structural components as of a category, some pedagogical conditions and difficulties of teaching the self-education abilities realization in educational process are observed.*

Key words. *Self-education, self-discipline, autocompetition, autocorrecting, personal and professional development, professional competence.*

Аннотация. *Миленкова Р. В. Готовность к самообразованию как компонент личностно-профессионального развития студентов и проблемы ее формирования. Статья посвящена теоретическим аспектам обеспечения формирования механизма самообразования будущих*

специалистов. Рассмотрены структурные компоненты самообразования как категории, педагогические условия и трудности реализации процесса формирования механизма самообразования как компонента личностно-профессионального развития в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова. Самообразование, самовоспитание, самоусовершенствование, самокоррекция, личностно-профессиональное развитие, профессиональная компетентность.

Постановка проблеми. Педагогічною проблемою вбачається вирішення суперечності між соціальним замовленням підготовки конкурентоспроможних фахівців, які здатні до самовдосконалення, та недостатньо спрямованою на формування у студентів механізму самоосвіти організацією навчально-виховного процесу ВНЗ.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні формування механізму самоосвіти як компоненту особистісно-професійного розвитку майбутніх фахівців.

Завдання даної статті полягає у виявленні сутності самоосвіти як соціально-психологічного механізму, визначенні педагогічних умов його формування та особливостей реалізації в процесі професійної підготовки фахівців.

Зв'язок даної статті з науковими та практичними завданнями полягає в тому, що професійна освіта потребує вдосконалення в напрямі відповідності сучасним тенденціям підготовки конкурентоспроможних фахівців.

Аналіз актуальних досліджень. У межах дослідження було здійснено огляд наукових публікацій з означеної проблеми. Виявлено, що різні аспекти професійного самовдосконалення вивчалися українськими та зарубіжними вченими, а саме: аналіз процесів оновлення професійної освіти представлено у ряді досліджень Г. Артемчука, С. Гончаренка, А. Грецова, В. Кременя, А. Маркової, В. Поповича, Г. Січкаренка, В. Фокіної, А. Фонарьова, Д. Чернілевського, А. Шаповалова та ін.; положення

філософії розвитку й професійної освіти досліджували В. Віндельбанд, В. Кремень, С. Кримський, А. Печчеї, С. Франк; психолого-педагогічні основи становлення особистості в умовах неперервної професійної освіти висвітлювали І. Бех, В. Дивак, А. Маркова, В. Маслов, С. Подмазін, В. Пуцов, Л. Сергеева, А. Чміль; теорія організації навчального процесу у вищій школі представлена у працях В. Андрущенко, А. Вербицького, Л. Пуховської, Н. Чибісової та ін.

Виклад основного матеріалу.

Одним із головних чинників успіху професійної підготовки майбутніх фахівців є формування механізму самоосвіти як засобу забезпечення особистісно-професійного розвитку після закінчення навчання у ВНЗ. Вивчення теоретичних аспектів самовдосконалення вимагає уточнення основних понять дослідження.

Особистісно-професійний розвиток, до структури якого включають самоосвіту, – це процес формування особистості, зорієнтований на високі професійні досягнення та професіоналізм, що відбувається під час саморозвитку, професійної діяльності та у професійних взаємодіях [1, 179].

Виділяють наступні прогресивні зміни особистості у процесі особистісно-професійного розвитку (за структурно-динамічною концепцією К. Платонова):

- 1) зміна спрямованості особистості (кола її інтересів та системи потреб, мотивів досягнення; перевага потреб самореалізації та саморозвитку; підвищення креативності);
- 2) накопичення досвіду та підвищення кваліфікації (підвищення компетентності, розширення вмінь та навичок, засвоєння нових алгоритмів вирішення професійних завдань);
- 3) розвиток окремих складних здібностей;
- 4) розвиток професійно-важливих якостей відповідно до специфіки діяльності;
- 5) підвищення особистісно-ділових якостей;

б) підвищення психологічної готовності до неординарних професійних ситуацій;

7) розвиток загальних (антиципація, високий рівень саморегуляції, вміння приймати рішення); та конкретних інваріант професіоналізму (наприклад, диференційно-психологічна компетентність для професій класу «людина – людина», «людина – колектив»; операційна компетентність для класу «людина – машина»).

Педагогічне формування механізму самоосвіти вимагає поетапності у реалізації цього процесу. Розвивальний ефект оцінюється відповідно до змін психічних структур, процесів та функцій, а також на основі чотирьох типів знання про психогенез: деградація – адаптація – формування – саморозвиток.

Найвищий серед зазначених ступенів, саморозвиток є нескінченним процесом, оскільки механізми прогресивних психічних змін тривають все життя людини. Слід звернути увагу на те, що на етапах деградації, адаптації і формування переважають за впливом соціально-культурні умови, а при саморозвитку внутрішня творча активність превалює над зовнішніми факторами.

Традиційно у структурі саморозвитку виділяють такі компоненти, як самоосвіта та самовиховання. Самоосвіта – це складний процес, що включає усвідомлення переваг та недоліків власної особистості, рівня освіти, виховання, планування власної програми виправлення недоліків та послідовне її виконання.

Самовиховання як усвідомлений та керований процес передбачає систематичну та усвідомлену діяльність, спрямовану на самопізнання, потім – на розвиток та вдосконалення власних позитивних якостей [1, 643]. У сфері професійного самовиховання важливим є усвідомлення та визначення необхідних змін, що вимагає від особистості: 1) активної позиції з установкою на самовдосконалення; 2) вміння оцінювати себе відповідно до вимог професії; 3) аналітичні вміння; 4) володіння техніками самоконтролю,

самонаказу, самопізнання тощо.

У загальному вигляді процес професійного самовиховання складається з: а) самопізнання та прийняття рішення про необхідність роботи над собою та корекції небажаних якостей; б) постановки мети та розробки програми, пов'язаної з самоорганізацією та виконанням необхідних методів та прийомів самовиховання; в) практичної реалізації програми, що включає саморегуляцію та самокорекцію професійної діяльності. Зазначимо, що основним шляхом активізації професійного самовиховання є включення студента у безпосередньо професійну діяльність (підчас проходження навчально-виробничої практики), інакше виконання програми стає неможливим.

Одним з механізмів включення процесу самоосвіти є самооцінка. Хоча самооцінка передбачає суб'єктивність, формується вона завдяки об'єктивним факторам, під впливом думки оточуючих, особливо референтної групи. Але взаємодія таких зовнішньо-внутрішніх факторів зазвичай призводить до деформації власних оцінок. Причинами того у професійній діяльності може виступати певна ієрархічна залежність від іншого співробітника (статус, професіоналізм), яка робить адекватну оцінку небажаною за сукупністю певних тактичних та стратегічних причин. Щодо самооцінки професіонала, її неадекватність статистично пов'язана з несприятливим положенням особистості у системі міжособистісних стосунків (занадто висока, занадто низька самооцінка). При цьому основну функцію зворотного зв'язку виконує рефлексія особистості, на формування якої і повинні спрямовувати зусилля викладачі.

З точки зору педагогічної практики важливою характеристикою самооцінки є її постійна зміна відповідно до зворотного зв'язку, що отримується. Тому побудова зворотного зв'язку передбачає пошук педагогічно цільовідповідної форми, яка не просто закріплює позитивне ставлення до себе, а вчить побудові реальної самооцінки студентів. Складністю впливу на особистість є той факт, що самооцінка є достатньо

стійким психологічним утворенням, яке часто не під силу змінити у процесі соціально-психологічного тренінгу [1, 447], отже вимагає цілого комплексу довготривалих заходів, спрямованих на перенос навичок корекції з моделювальної ситуації на реальну професійну діяльність.

Саме професійна самооцінка є найбільш впливовим фактором формування професійної компетентності як комбінації професійно-когнітивного компоненту, ряду вмій, навичок та майстерності.

Зазначимо, що до компетентнісної структури фахівця соціальної сфери включають, як правило: професійно-правову компетентність (знання трудового законодавства, нормативних актів, методичних матеріалів); професіологічну компетентність (знання про особливості професійних вимог); соціально-перцептивну та комунікативну компетентності (система знань та навичок міжособистісного спілкування).

Професійна компетентність особистості будується на основі її індивідуальної компетентності – «володіння прийомами самореалізації та саморозвитку індивідуальності в рамках професійного спрямування особистості, готовності до професійного зростання, вміння раціонально організувати свою працю [2, 172]».

Підчас дослідження проблеми особистісно-професійного зростання студентів, було проаналізовано також особистісно-професійні вимоги, які висуваються до випускників ВНЗ європейського освітнього простору. Так, на думку доктора філософських наук В. Хенінга, (Нюрнберг), тому, хто вивчає економіку, повинні бути притаманні особистісні та професійні якості [5, 19-20]:

- робоча дисципліна, наполегливість, мотивація;
- володіння фундаментальною робочою та навчальною технікою;
- готовність до навчання та добре тренована пам'ять;
- вміння добре висловлюватись рідною мовою;
- вільне володіння іноземною (англійською) мовою та здатність до покращення цих знань;

- поглиблене та гарантоване розуміння шкільного курсу (математики);
- володіння текстовим редактором та іншими комп'ютерними програмами;
- здатність до критики, навіть до самокритики.

Отже, серед перших вимог до фахівців висувається саме «готовність до навчання» у подальшому.

Але розуміння та усвідомлення необхідності формування механізму самоосвіти у майбутніх фахівців не означає того, що система послідовних педагогічних дій у цьому напрямі призведе до гарантовано високих результатів. Коротко розглянемо фактори протидії ефективності впливу на студентів. Найбільшою складністю для педагогів у процесі формування механізмів самоосвіти як компоненту особистісно-професійного розвитку є часова обмеженість як цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу, так і тривалості навчально-виробничої практики. Адже найзначніші особистісні зміни щодо професіоналізму відбуваються завдяки накопиченому (часто багаторічному) професійному досвіду, який дає можливість при певному оволодінні знаннями, вміннями й навичками привнести до них креативний компонент, що можливо тільки при досягненні певного рівня майстерності.

Враховуючи зазначене, метою педагогічного процесу слід висувати формування алгоритмізованих технологій самоосвіти, якими особистість користуватиметься поза педагогічним впливом у майбутньому саморозвитку. Алгоритмізований механізм передбачає виявлення оптимальних характеристик певного виду діяльності та покрокове наслідування необхідних дій для досягнення результату.

Природно, після проведення педагогічного впливу виникає питання про результативність використання технологій самоосвіти у подальшому. На думку І. А. Зязюна, «повна алгоритмізація освітньої технології мало ймовірна через невизначеність, притаманну не лише гуманітарним системам, але й природничо-науковим. Ця невизначеність виявляється зазвичай на рівні педагогічної техніки, педагогічної майстерності і є полем

ексклюзивної творчості для педагогів. Це означає, що мірилом цінності освітньої технології буде не лише операційно фіксований результат, але й сам процес, проектування якого повинно враховувати його стохастичну (ймовірну) сутність... Призначення освітньої технології – гарантувати деякий нижній поріг ймовірності успіху для суб'єктів навчання. Чим вищий поріг, тим вища якість технології [4, 63]».

Ефективне формування механізму самоосвіти можливе завдяки виконанню певних педагогічних умов – таких складових навчально-виховного процесу, які виступають запорукою успішності у досягненні поставленої мети.

Всебічний аналіз проблеми формування самоосвіти студентів дозволив нам стверджувати, що організаційно-педагогічними умовами ефективного формування самоосвіти майбутніх фахівців протягом їх професійної підготовки виступають:

- 1) забезпечення цілісної взаємодії факторів психологічного, педагогічного, соціально-професійного впливу на студентів протягом їх навчання у ВНЗ у напрямі забезпечення їх готовності до самоосвіти;
- 2) розвиток мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до самоосвіти та самовдосконалення;
- 3) включення курсу особистісно-професійного проектування до програми підготовки майбутніх фахівців [3].
- 4) організація зони соціально-професійного оточення, яке сприяє зростанню позитивного ставлення до самовдосконалення.

Побудова цілісної системи педагогічних умов здійснюється згідно фундаментального системного принципу, що до системи належать лише ті складові, зв'язки між якими всередині системи є істотно необхідними та більш стійкими та взаємозалежними ніж поза системою.

Висновки. Таким чином, готовність до самоосвіти виступає необхідною складовою процесу підготовки конкурентоспроможних фахівців відповідно до сучасного соціального замовлення. Ефективність формування готовності

до подальшої самоосвіти забезпечується шляхом дотримання необхідних організаційно-педагогічних умов, спрямованих на забезпечення студентів алгоритмізованими технологіями самоосвіти.

У перспективах нашого дослідження передбачається детальне вивчення зміни особистісних вимог до сучасних фахівців на європейському ринку праці та аналіз відповідності їм професійної підготовки в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – Воронеж : НПО МОДЭК, 2004. – 750 с.
2. Доброскок І. І. Формування самоорганізації студента у процесі вивчення соціальної педагогіки у ВНЗ. Витоки педагогічної майстерності : збірник наукових праць : серія Педагогічні науки / І.І. Доброскок. – Полтава : Полтавський національний педагогічний університет, 2010. – С. 170 – 175.
3. Єрмаков І. Г. Життєвий проект особистості : від теорії до практики : практико зорієнтований посібник / Іван Єрмаков, Дмитро Пузіков – Київ : Освіта України, 2007. – 212 с.
4. Зязюн І. А. Дидактичне проектування технологій і методів учіння у вимірах педагогічної дії. Витоки педагогічної майстерності : збірник наукових праць : серія Педагогічні науки / І. А. Зязюн. – Полтава : Полтавський національний педагогічний університет, 2010, С. 63 – 73.
5. Henning W. Studienfuhrer Wirtschaftswissenschaften / W. Henning. – Lexika Verlag, 1999/ - 238 S.